

3

Carl Menger și precursorii Școlii Austriece

3.1 Introducere

Deși multă lume admite că Școala Austriacă s-a născut în 1871, prin publicare cărții lui Carl Menger (1840 – 1921) intitulată *Principii de economie politică* (Menger, 1997), în realitate, principalul merit al acestui autor constă de a fi știut să recupereze și să impulsioneze o tradiție de gândire de factură catolică și european-continentală care își are originile în gândirea filosofică a Greciei Antice și, într-o măsură mai ridicată, în tradiția antică a gândirii juridice, filosofice și politice din Roma clasică.

În Roma clasică s-a descoperit, efectiv, ideea că dreptul este în esență cutumiar și că instituțiile juridice (la fel ca cele juridice și economice) emană dintr-un lung proces de evoluție incorporând un volum uriaș de informație și cunoaștere care depășește capacitatea intelectuală a oricărui guvernant, indiferent de înțelepciunea și bunătatea sa. Astfel, noi știm, cu ajutorul lui Cicero (*De re publica*, II, 1-2), că pentru Cato "motivul pentru care sistemul nostru politic a fost superior

tuturor celorlalte este următorul: sistemele politice ale celorlalte țări au fost create introducând legi și instituții după părerile personale ale unor indivizi particulari precum Minos în Creta și Licurg în Sparta... În schimb, republica noastră romană nu se datorează creației personale a unui ins ci a multora. Nu a fost fondată de-a lungul unei vieți anume, ci de-a lungul secolelor și generațiilor *pentru că nu a existat în lume un om atât de inteligent capabil să prevadă totul; inclusiv dacă noi am fi putut concentra toate creierile în capul unei singure persoane, acestuia i-ar fi fost imposibil să țină cont de toate în același timp, fără să fi acumulat experiența derivată din practică în decursul unei lungi perioade din istorie*". După cum vom vedea, nucleul acestei idei esențiale a constituit miezul argumentului lui Ludwig von Mises asupra imposibilității teoretice a planificării socialiste; se conservă și se reforjează în Evul Mediu grație umanismului creștin și filosofiei tomiste a dreptului natural care se coagulează ca un corp etic anterior și superior puterii oricărui guvern terestru. Pietro Giovanni di Olivi, San Bernardino di Siena și San Antonio din Florența, printre alții, teoretizează asupra rolului esențial al capacității antreprenoriale și creative a ființei umane ca motor al economiei de piață și civilizației (Rothbard, 1999: 31-209). Însă, concepția principală a acestui curent de gândire va fi reluată, impulsionată și perfecționată de către marii teoreticieni scolastici ai Secolului de Aur spaniol și, fără îndoială, aceștia trebuie considerați ca principali precursori ai Școlii Austriece de economie.

3.2 Scolasticii Secolului de Aur spaniol, precursori ai Școlii Austriece

Pentru Friedrich Hayek, atât principiile teoretice ale economiei de piață, cât și elementele fundamentale ale liberalismului economic nu au fost concepute, după cum

îndeobște se crede, de către calvinistii și protestanții scoțieni, ci constituie rezultatul efortului doctrinar al dominicanilor și iezuiților din Școala de la Salamanca, din Secolul de Aur spaniol (Hayek, 1988: 288 – 289). Hayek a ajuns chiar să citeze pe doi dintre aceștia, Luis de Molina și Juan de Lugo, în discursul său la acordarea Premiului Nobel pentru economie din 1974 (Hayek 1976c: 19-20). Acest economist austriac începea să creadă, încă din anii 1950, în originea catolică și spaniolă a analizei economice austriece, grație influenței profesorului italian Bruno Leoni. Leoni l-a convins pe Hayek că rădăcinile concepției dinamice și subiectiviste ale economiei erau de origine continentală și că ar trebuie căutate, prin urmare, în tradiția greacă, romană și tomistă, decât în tradiția filosofilor scoțieni ai secolului al XVIII lea (Leoni, 1995: 95 – 112). În plus, Hayek a avut șansa ca, de-a lungul acelor ani, una dintre cele mai bune studente ale sale, Marjorie Grice-Hutchinson, să se specializeze în latină și literatură spaniolă și să realizeze, sub conducerea sa, o lucrare de cercetare devenită clasică în privința contribuțiilor scolasticilor spanioli în materie de economie (Grice-Hutchinson, 1952, 1982 și 1995).

Cine au fost acești precursori intelectuali ai Școlii Austriece moderne de economie ? Cei mai mulți dintre ei au fost dominicani și iezuiți, profesori de morală și teologie în universități care, la fel ca acelea de la Salamanca și Coimbra, au fost centrele cele mai importante din epoca Secolului de Aur spaniol (Chafuen, 1986). Vom analiza, în continuare, de o manieră sintetică, principalele contribuții care vor deveni elementele fundamentale ale analizei economice austriece.

În primul rând, ar trebuie, poate, să-l menționăm pe Diego de Covarrubias y Leyva. Covarrubias (1512-1577), fiul unui faimos arhitect, a devenit episcop al orașului Segovia (îngropat în catedrală) și a fost mai mulți ani ministrul regelui Filip al II lea. În anul 1555, Covarrubias expune, mai bine ca

oricine până atunci, esența teoriei subiective a valorii, pe care a fost fondată analiza economică a Școlii Austriece, care afirmă că "valoarea unui lucru nu depinde de natura sa obiectivă ci de aprecierile subiective ale oamenilor, chiar dacă aceste evaluări sunt nebunești"; pentru a își întări teza el adaugă că "în Indii grâul valorează mai mult decât în Spania deoarece acolo oamenii îl apreciază mai mult și aceasta în ciuda faptului că natura obiectivă a grâului este aceeași în ambele părți" (Covarrubias, 1604: 131). Covarrubias a scris, de asemenea, o lucrare asupra evoluției istorice a diminuării puterii de cumpărare a banilor; el anticipează multe concluzii teoretice privind teoria cantitativă a banilor, expusă mai târziu de Martin de Azpilcueta și Juan de Mariana. Cartea lui Covarrubias conține numeroase statistici asupra evoluției prețurilor în secolul ce îl preceda pe al său; ea a fost publicată în latină sub titlul *Veterum collation numismatum*. Această opera este semnificativă nu doar pentru că a fost citată de o manieră laudativă de către gânditorii italieni Davanzati și Galiani, ci mai ales pentru că este una dintre cărțile cele mai citate de către Carl Menger în ale sale *Principii de economie politică* (Menger, 1997: 325).

Tradiția subiectivistă inițiată de Covarrubias este continuată de către un scolastic celebru, Luis Saravia de la Calle, primul gânditor care a reușit să clarifice adevărata relație existentă dinte prețuri și costuri pe piață, în sensul că, de fapt, costurile tind să urmeze prețurile și nu invers; el respinge astfel, înaintea altora, erorile teoriei obiective a valorii, dezvoltată mai târziu de către teoreticienii școlii clasice anglo-saxone, care a avea să devină fundamentul teoriei marxiste a exploatării a lui Karl Marx și a succesorilor săi socialiști. Astfel, Saravia a descris în cartea sa *Instrucción de mercaders*, publicată în spaniolă la Medina de Campo în anul 1544, că "cei care măsoară prețul just al lucrurilor după munca, costurile și riscurile celui care face comerț cu mărfuri sau le fabrică se înșală mult deoarece prețul just se naște din abundență sau din lipsa mărfurilor, din comercianți și din bani, dar nu din cheltuieli, eforturi și pericole" (Saravia de la Calle, 1949: 53). Apoi, întreaga carte a lui de la Calle se centrează asupra funcției întreprinzătorului, pe care îl denumește *mercader*, urmând astfel deja menționata tradiție scolastică asupra rolului dinamizator al întreprinzătorului care coboară până la Pietro

Giovani de Olivi, San Bernardino de Siena și, în special, la San Antonio de Florența (Rothbardd, 1999: 113-211).

O altă contribuție notabilă a scolasticilor spanioli o reprezintă introducerea conceptului dinamic de concurență (în latină, *concurrentium*) înțeleasă ca ca proces antreprenorial de rivalitate care animă piața și impulsionează dezvoltarea societății. Această idee, care avea să devină miezul teoriei pieței a Școlii Austriece, contrastează radical cu modelele de echilibru ale concurenței perfecte, ale concurenței monopoliste și ale monopolului analizate de neoclasici și i-a condus pe scolastici să conchidă că prețurile modelului de echilibru (numit de ei, "prețuri matematice"), pe care teoreticienii socialiști neoclasici au pretins să le utilizeze pentru a justifica intervenționismul și planificarea pieței, nu ar putea fi niciodată cunoscute. Astfel, Raymond de Roover îi atribuie lui Luis de Molina conceptul dinamic de concurență înțeleasă ca "proces de rivalitate între cumpărători care tind să crească prețurile", și care nu are nimic de-a face cu modelul static al "concurenței perfecte", în care "teoreticienii socialismului de piață" au crezut cu naivitate, în secolul trecut, că ar putea fi simulat într-un regim de proprietate privată (Raymond de Roover, 1995: 169). Totuși, cel care a expus cel mai bine această concepție dinamică asupra competiției libere între antreprenori a fost Castillo de Bovadilla, în cartea sa *Politica para corregidores*, publicată la Salamanca (1585), în care indică faptul că cel mai important aspect al competiției constă în încercare de a "rivaliza" cu concurentul (Popescu, 1987: 141 -159). Castillo de Bovadilla enunță, printre altele, următoarea lege economică, fundamentul susținerii pieței pentru orice economist austriac: "prețurile bunurilor vor scădea dacă există abundență, emulație și competiția vânzătorilor" (Castillo de Bovadilla, 1985: 2, cap. 4, nr. 49).

În ceea ce privește imposibilitatea guvernanților sau a analiștilor de a ajunge să cunoască prețurile de echilibru al

pieței și celelate date de care au nevoie pentru a interveni pe piață sau de a-și crea modele, remarcabile sunt contribuțiile cardinalilor iezuiți Juan de Lugo și Juan de Salas. Primul, Juan de Lugo (1583-1660), întrebându-se care ar putea fi prețul de echilibru, conchidea încă din 1647 că acesta depinde de un număr atât de mare de circumstanțe specifice încât doar Dumnezeu l-ar putea cunoaște ("preium iustum mathematicum licet soli Deo notum")(Lugo, 1642: vol. II, 312). Referindu-se la posibilitatea ca un guvernant să poată ajunge să cunoască informația specifică care se crează, se descoperă și se manevrează dinamic pe piață, Juan de Salas afirmă, în 1617, că "quas exacte comprehendere et ponderare Dei est non hominum", adică, faptul că doar zeii, nu și oamenii, pot înțelege și analiza exact informația și cunoașterea pe care agenții economici o utilizează în procesul de piață cu toate circumstanțele lor de timp și spațiu (Salas, 1617: 4, nr. 6, 9). După cum se observă, atât Juan de Lugo cât și Juan de Salas anticipează, cu trei secole înainte, contribuțiile științifice cele mai rafinate ale celor mai celebri gânditori austrieci (în principal, Mises și Hayek).

Principiul preferinței temporale pentru timp, conform căruia, în circumstanțe identice, bunurile prezente au o valoare mai mare decât bunurile viitoare, reprezintă un alt element esențial a ceea ce va fi mai târziu analiza economică a Școlii Austriece. Această doctrină a fost redescoperită de Martin de Azpilcueta (celebru medic din Navarra) în anul 1556, care la rândul său, a preluat-o de la unul din dintre cei mai buni discipoli ai lui Toma d'Aquino, Giles de Lessines, care, încă din 1285, afirma că "bunurile viitoare nu valorează atât de mult cât bunurile disponibile imediat, nici nu au aceeași utilitate pentru posesorii lor. Din acest motiv trebuie redusă valoarea lor pentru a respecta justiția" (Dempsey, 1943: 214).

Efectele distorsionante ale inflației, înțeleasă ca orice politică statală de creștere a ofertei monetare, au fost, de

asemenea, analizate de către scolastici. În acest domeniu se remarcă, în particular, lucrarea părintelui Juan de Mariana intitulată *De monetae mutatione*, tradusă apoi de către autor în spaniolă cu titlul *Tratado y discurso sobre la moneda de vellón que al presente se labra en Castilla y de algunos desordenes y abusos* (Mariana, 1987). În cartea sa publicată pentru prima oară în anul 1605, Mariana critică politica de scădere deliberată a valorii *vellón*-ului aplicată de guvernanții epocii sale și, deși nu folosește cuvântul "inflație", necunoscut pe atunci, el explică cum aceasta generează o creștere a prețurilor și o dezorganizare generală a economiei reale. Mariana critică, de asemenea, politica fixării prețurilor maxime pentru a lupta împotriva efectelor inflației; el consideră că această politică este nu doar incapabilă să producă efecte pozitive dar se dovedește și foarte nocivă pentru procesul productiv. Astfel, se îmbunătățește analiza mult mai simplistă, din cauza abordării macroeconomice, realizată inițial de Martin de Azpilcueta în 1556, și, înaintea sa, de către Copernic în cartea *Monetae cudendae ratio*; aceștia au expus pentru prima oară versiunea mult prea simplificată și mecanicistă, caracteristică teoriei cantitative a banilor atât de răspândită astăzi (Azpilcueta, 1965: 74-75).

Scolasticii spanioli au adus contribuții la fel de importante în domeniul teoriei bancare (Huerta de Soto, 1997-1998: 141-165). Astfel, este foarte limpede critica făcută de către doctorul Saravia de la Calle sistemului bancar cu rezervă fracționară, în sensul că utilizarea de către bancheri, în scopuri personale, a banilor depuși la vedere de către clienți și acordare lor sub formă de credite terților, este ilegală și supusă unui păcat grav, doctrină care coincide pe deplin cu cea fondată de autorii clasici ai dreptului roman, și care emană, în mod natural din esența, cauza și natura juridică a contractului de depozit neregulat de bani (Saravia de la Calle, 1949: 180-181, 195-197). Martín de Azpilcueta și Tomás de Mercado

dezvoltă o analiză riguroasă și foarte exigentă a activității bancare care, fără să atingă nivelul celei realizate de Saravia, prezintă o tratare impecabilă a exigențelor de respectat în contractul de depozit bancar în monedă, dacă se vrea conformarea acestuia cu justiția. De aceea, și unii, și ceilalți cer explicit ca activitatea băncii să se realizeze cu un coeficient de casă de 100%; această propunere avea să devină unul dintre pilonii fundamentali ai analizei austriece cu privire la teoria creditului și a ciclurilor economice (Huerta de Soto, 1998). Analiza lui Luis de Molina și Juan de Lugo este mai puțin riguroasă și, deci, mai puțin inteligibilă cu privire la sistemul bancar cu rezervă fracționară; deși, după cum afirmă Dempsey, dacă acești autori ar fi cunoscut în detaliu funcționarea și implicațiile teoretice ale sistemului bancar cu rezervă fracționară, cum au făcut-o mai târziu Mises, Hayek și ceilalți teoreticieni ai Școlii Austriece, procesul de expansiune a creditului și inflația fiduciară generată de sistemul bancar cu rezervă fracționară ar fi fost considerat, inclusiv de Molina, Lesio și Lugo, ca un vast și legitim proces de *cămătărie instituțională* (*usura institucional*) (Dempsey, 1943: 225 – 228).

Trebuie să subliniem că, totuși, Luis de Molina a fost primul teoretician care a semnalat că depozitele și, în general, moneda bancară, pe care el o numește în latină *chirographis pecuniarum*, fac parte, alături de banii lichizi, din oferta monetară. De altfel, Molina exprima în 1597, cu mult înaintea lui Pennington (1826), ideea fundamentală că volumul total al tranzacțiilor monetare efectuate pe o piață nu ar putea fi achitate cu cantitatea de bani lichizi care își schimbă deținătorul dacă nu s-ar utiliza banii *creați* de bănci prin intermediul registrelor contabile asupra depozitelor și prin cecurile trase de deponenți asupra acestora. În felul acesta, activitatea financiară a băncilor are ca rezultat crearea, din neant, a

unei noi cantități de bani, sub forma depozitelor utilizate în tranzacții (Molina, 1991: 147).

În sfârșit, părintele Juan de Mariana a scris o carte intitulată *Discurso sobre las enfermedades de la compañía*, publicată postum în 1625. În această carte Mariana a aprofundat analiza evident austriacă privind imposibilitatea ca un guvern să organizeze societatea civilă prin comenzi coercitive din cauza lipsei de informație. Într-adevăr, este imposibil pentru stat să obțină informația necesară pentru a putea să își coordoneze ordinele și, din acest motiv, intervenția sa tinde să creeze dezordine și haos. Referindu-se la guvern, Mariana susține că este "o mare prostie ca orbul să vrea să-l ghideze pe cel care vede" și adaugă că guvernării "nu cunosc nici persoanele, nici faptele, cu atât mai puțin toate circumstanțele de care depinde reușita. Ei sunt forțați să comită erori numeroase și grave, ceea ce nemulțumește oamenii, care vor disprețui un guvern atât de orb"; Mariana concluzionează că "puterea și conducerea sunt nebune", că "există prea multe legi, pe care nu le putem cunoaște, cărora nu ne putem supune și care își pierd întregul respect" (Mariana, 1768: 151-155, 216).

În concluzie, scolasticii spanioli ai Secolului de Aur spaniol erau deja capabili să articuleze ceea ce aveau să devină, mai târziu, principiile teoretice cele mai importante ale Școlii Austriece de economie, adică: *în primul rând*, teoria subiectivă a valorii (Diego de Covarrubias y Leyva); *în al doilea rând*, descoperirea relației exacte între prețuri și costuri (Luis de Saravia de la Calle); *în al treilea rând*, natura dinamică a pieței și imposibilitatea de a atinge modelul de echilibru (Juan de Lugo și Juan de Salas); *în al patrulea rând*, conceptul dinamic de competiție înțeles ca un proces de rivalitate între vânzători (Castillor de Bovadilla și Luis de Molina); *în al cincilea rând*, redescoperirea principiului preferinței temporale (Martín de Azpilcueta); *în al șaselea rând*, caracterul profunde distorsiuni exercitate de către inflație asupra economiei reale; *în al șaptelea rând*, analiza critică a sistemului bancar cu rezervă fracționară (Luis Saravia de la Calle și Martín de Azpilcueta); *în al optulea rând*, descoperirea că depozitele bancare fac parte din oferta monetară (Luis de Molina și Juan de Lugo); *în al nouălea rând*, imposibilitatea de a organiza societatea prin comenzi coercitive din

cauza lipsei de informație necesară pentru a le coordona (Juan de Mariana) și, *în al zecelea rând*, tradiția liberală conform căreia orice intervenție nejustificată asupra pieței violează dreptul natural (Juan de Mariana).

Există, în consecință, solide motive pentru a conchide că viziunea subiectivistă și dinamică asupra pieței, deși reluată și lansată definitiv de către Menger în 1871, s-a născut în Spania. Tradiția gândirii economice a Școlii Austriece își găsește originile intelectuale în Spania, mai precis, în Școala de la Salamanca, care se caracterizează, ca și Școala austriacă modernă prin opoziție cu paradigma neoclasică, prin realism și o mare rigoare asupra ipotezelor sale analitice.

3.3 Declinul tradiției scolastice și influența negativă a lui Adam Smith

Pentru a înțelege influența scolasticilor spanioli asupra dezvoltării ulterioare a Școlii Austriece de economie, trebuie amintit faptul că regele Spaniei, Carlos al V-lea, în secolul al XVI-lea, l-a trimis pe fratele său, Fernando I, în Austria pentru a fi rege. "Austria" semnifică, etimologic, "partea de est a Imperiului", Imperiu care cuprindea atunci aproape toată Europa continentală, Franța, izolată și înconjurată de forțele spaniole, fiind singura excepție importantă. În felul acesta, se înțelege lesne originea influenței intelectuale a scolasticilor spanioli asupra Școlii Austriece; prin urmare, nu poate fi vorba de coincidență sau capriciu al istoriei, ci ea s-a născut din relațiile istorice, politice și culturale intime dintre Spania și Austria începând cu secolul al XVI-lea (Bérengruer, 1993: 133 – 135). Aceste relații aveau să dureze secole, iar în derularea lor Italia a jucat un rol foarte important fiind o punte culturală ce a facilitat relațiile intelectuale între cele două extreme ale Imperiului (Spania și Austria). De aceea, există argumente solide pentru a susține că, cel puțin în privința originilor,

Școala Austriacă este, în ultimă instanță, o școală de tradiție spaniolă.

De fapt, putem afirma că meritul principal al lui Carl Menger a fost acela de a descoperi și favoriza această tradiție catolică continentală de sorginte spaniolă care practic fusese uitată și căzută în declin, pe de o parte, din cauza triumfului reformei protestante și a legendei negre împotriva a tot ce înseamnă spaniol și, pe de altă parte, din cauza influenței negative a contribuțiilor lui Adam Smith și a adepților săi din Școala Clasică de economie asupra istoriei gândirii economice. Prin urmare, după spusele lui Murray N. Rothbard, Adam Smith abandonează contribuțiile anterioare axate pe teoria subiectivă a valorii, funcția antreprenorială și interesul pentru explicarea prețurilor de piață și le înlocuiește cu valoarea-muncă, pe care își edifică, ca o concluzie naturală, întreaga teorie socialistă a exploatării. Mai mult, Adam Smith se concentrează în special pe explicarea "prețului natural" de echilibru de termen lung, model de echilibru în care funcția antreprenorială strălucește prin absență și presupune că orice informație necesară este deja disponibilă; de aceea, teoreticienii neoclasici ai echilibrului îl utilizează apoi pentru a critica pretinsele "eșecuri ale pieței" și justifică intervenția statului asupra economiei și societății civile. Pe de altă parte, Adam Smith impregnează știința economică de calvinism, susținând, de exemplu, interzicerea cămătăriei și clasificând activitățile în "productive" și "nepproductive". Finalmente, Adam Smith renunță la *laisser-faire-ul* radical al predecesorilor săi jus-naturaliști de pe continent (spanioli, francezi și italieni) și introduce în istoria gândirii un "liberalism calduț" și atât de plin de excepții și nuanțe, la care numeroșii teoreticieni "social-democrați" de astăzi ar putea chiar să subscrie (Rothbard, 1999: 475-518).

Influența negativă exercitată de către școala anglo-saxonă asupra științei economice se accentuează, din punctul

de vedere al Școlii Austriece, la succesorii lui Adam Smith, în particular prin Jeremy Bentham, care inoculează disciplinei noastre bacilul utilitarismului îngust, favorizând astfel dezvoltarea unei întregi analize pseudo-științifice a costurilor și profiturilor (despre care se crede că ar putea fi cunoscute) și apariția unei întregi tradiții de "ingineri sociali" care pretind să fasoneze societatea după propriul plac, cu ajutorul puterii coercitive a statului. În Anglia, John Stuart Mill încoronează această tendință prin renunțarea la *laissez-faire* și prin numeroasele concesiuni făcute socialismului; în Franța, triumful raționalismului constructivist de origine carteziană explică predominarea intervenționiștilor Școlii Politehnice și socialismului științific al lui Saint-Simon și Comte (Hayek, 1995: 105-188).

Din fericire, în ciuda impresionantului imperialism intelectual exercitat de către teoreticienii școlii clasice asupra evoluției disciplinei noastre, tradiția continentală de origine catolică creată de scolasticii spanioli ai Secolului de Aur nu au fost în întregime uitate. Astfel, acest curent doctrinar va influența doi economiști remarcabili, un irlandez, Cantillon, și altul francez, Turgot, care, în mare măsură, pot fi considerați adevărații fondatori ai științei economice. Cantillon a scris, în 1730, *Essai sur la nature du commerce en général* care, în opinia lui Jevons, constituie primul tratat sistematic de economie. Cantillon prezintă figura întreprinzătorului ca un motor al procesului de piață și explică faptul că o creștere a cantității de bani nu afectează dintr-o dată nivelul general al prețurilor, dar că afectează întotdeauna economia reală în etape, adică succesiv și printr-un proces care afectează și distorsionează prețurile relative ale pieței. Acesta este celebrul efect-Cantillon, copiat de către Hume și reluat apoi de Mises și Hayek în analizele lor asupra teoriei capitalului și ciclurilor economice (Cantillon, 1978). Mai târziu, marchizul d'Argenson, în 1751, și, mai ales, Turgot, înaintea lui Adam Smith, au înțeles perfect caracterul dispersat al cunoașterii înglobat în instituțiile sociale, înțelese ca ordini spontane, și a căror analiză avea să devină unul

dintre elementele esențiale ale programului de cercetare hayekiană. De altfel, Turgot conchisese deja în 1759, în *Éloge de Gournay*, că "este inutil de a demonstra că fiecare individ este singurul judecător competent al utilizării a avantajoase a pământului propriu și a forței sale de muncă. Doar el are cunoștințele locale fără de care chiar și omul cel mai luminat devine orb. El învață din încercări repetate, din succese și eșecuri și dobândește un simț special pentru afaceri mult mai ingenios care acea cunoaștere teoretică ce poate fi obținută de un observator indiferent, impulsionat de necesitate". Ca și părintele Juan de Mariana, Turgot face aluzie "la imposibilitatea absolută de a dirija, prin reguli constante și printr-un control continuu, o multitudine de tranzacții care, din cauza imensității, lor nu pot fi pe deplin cunoscute, și care depind, în plus, de o multitudine de circumstanțe mereu schimbătoare care nu pot fi controlate și prevăzute" (Turgot, 1844: 275, 288).

În Spania, de-a lungul lungii decadențe din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, tradiția scolasticilor nu a dispărut complet, în pofida enormului complex de inferioritate în fața lumii anglo-saxone, atât de tipic în epocă. Proba o constituie faptul că un autor spaniol al tradiției catolice a rezolvat paradoxul valorii și a enunțat clar legea utilității marginale, cu aproape trei decenii înainte ca austriacul Carl Menger să publice *Principiile de conomie politică*. Este vorba de catalanul Jaime Balmes (1810-1848), care de-a lungul scurtei sale vieți, devine cel mai important filosof tomist din Spania acelei epoci. Astfel, el publică în 1844 un articol intitulat "Verdadera idea del valor o reflexiones sobre el origen, naturaleza y variedad de los precios" (Adevărata idee a valorii sau reflecții asupra originii, naturii și varietății prețurilor), în care expune foarte clar legea utilității marginale. Balmes se întreabă "cum se face că o piatră prețioasă valorează mai mult decât o bucată de pâine, cum o haină bună face mai mult decât o casă solidă și comodă?"; tot el răspunde că "nu este dificil de explicat: valoarea unui lucru, fiind dată de utilitate sau de capacitatea sa de a satisface nevoi, este cu atât mai ridicată cu cât acoperă

mai bine trebuințe; *trebuie reținut că dacă volumul bunurilor sporește, necesitatea oricăruia dintre acestea se diminuează deoarece se poate alege dintre mai multe, niciunul nefiind indispensabil*". Iată de ce există o dependență necesară ca raport între sporirea sau diminuarea valorii și penuria sau abundența unui lucru. O bucată de pâine are puțină valoarea, însă așa ce se întâmplă deoarece ea are o relație necesară cu satisfacerea nevoilor noastre și pentru că există o mare abundență de pâine; însă, îngustați cercul abundenței și valoarea va spori rapid, până la un anumit nivel, fenomen care se verifică în timp de penurie manifestat mai ales de-a lungul calamităților produse de un război, într-un loc asediat mult timp" (Balmes, 1949: 615 – 624). Astfel, Balmes a fost capabil să reînchidă cercul tradiției continentale și să o pregătească pentru a fi completată, perfecționată și relansată, câteva decenii mai târziu, de către Carl Menger și discipolii Școlii Austriece de economie.

3.4 Menger și perspectiva subiectivistă a Școlii Austriece: concepția despre acțiune ca un ansamblu de etape succesive, teoria subiectivă a valorii și legea utilității marginale

Tânărul Menger și-a dat seama din start că teoria clasică de determinării prețurilor, construită de Adam Smith și partizanii săi anglo-saxoni, lăsa mult de dorit. Observațiile sale asupra funcționării pieței bursiere (el a fost o perioadă corespondent la bursă pentru *Wiener Zeitung*) și propriile cercetări l-au condus să scrie la treizeci și unu de ani și, după spusele lui Hayek, într-o "stare de agitare febrilă" (Hayek, 1996d: 75), cartea care va da naștere oficial Școlii Austriece de economie. În această lucrare, el pretinde să stabilească noile fundamente pe care să fie reconstruită știința economică. Aceste principii vor însemna, în principiu, dezvoltarea unei științe economice fondate mereu pe ființa

umană atât ca actor creativ și protagonist al tuturor fenomenelor și evenimentelor sociale (subiectivismul), dar și elaborarea – fondată pe subiectivism și pentru prima oară în istoria gândirii economice - a unei întregi teorii formale asupra apariției și evoluției spontane a tuturor instituțiilor sociale (economice, juridice și lingvistice) înțelese ca scheme reglate de comportament. Toate aceste idei se regăsesc în cartea intitulată *Principii de economie politică*, publicată de Menger în 1871, și care avea să îl convertească în unul dintre cei mai influenți intelectuali din istoria gândirii economice.

Ideea distinctivă, cea mai originală și cea mai importantă ca aport, rezidă în încercarea de a edifica întreaga știință economică plecând de la om ca actor creativ și protagonist al tuturor proceselor sociale. Menger consideră necesară abandonarea "obiectivismului" steril al școlii clasice anglo-saxone, obsedată de așa-zisa existență a realităților externe de tip obiectiv (clase sociale, *agregate*, factori materiali de producție), deși economistul trebuie, din contră, să se plaseze în perspectiva subiectivă a ființei umane care acționează, astfel încât această perspectivă să fie determinantă în construirea tuturor teoriilor economice. Hayek a afirmat despre concepția novatoare a lui Menger că "nu ar fi exagerat să afirmăm că cele mai importante progrese înregistrate de teoria economică a ultimei sute de ani sunt rezultatul aplicării consistente a concepției subiectiviste"; el adaugă faptul că subiectivismul "a fost favorizat în cea mai mare măsură de către Ludwig von Mises în sensul că cea mai mare parte a punctelor sale de vedere se datorează aplicării punctului de vedere subiectivist, într-un mod foarte riguros, cu mult peste cel al contemporanilor săi" (Hayek, 1955: 31, 209 – 210).

Una dintre manifestările cele mai tipice și originale ale noului impuls subiectivist propus de către Menger a fost "teoria asupra bunurilor economice de diferite ranguri". Menger numește "bunuri economice de prim rang" bunurile de consum, adică acele care satisfac subiectiv și direct nevoile umane, și formează deci, în contextul subiectiv și specific al

fiecărei acțiuni, *scopul ultim* vizat de către actor. Pentru a atinge aceste obiective, bunurile de consum sau de prim rang, trebuie să parcurgă, mai întâi, o serie de etape intermediare, numite de Menger "bunuri de rang superior", (al doilea, al treilea și așa mai departe); rangul fiecărei etape este cu atât mai ridicat cu cât aceasta este mai îndepărtată de bunul de consum final. Mai precis, Menger afirmă că "dacă noi dispunem de bunuri complementare de un rang superior oarecare, trebuie mai întâi să începem prin a le transforma în bunuri de rang inferior imediat și continuând astfel, *pas cu pas, acest proces*, până le convertim în bunuri de prim rang, pe care le putem folosi pentru satisfacerea directă a necesităților noastre" (Menger, 1997: 121).

Această idee seminală a lui Menger nu este decât consecința logică a concepției sale subiectiviste, în sensul că fiecare ființă umană caută să atingă un obiectiv care, pentru ea, are o *valoare subiectivă* și, în funcție de acest scop și motivată de valoare sa subiectivă, ea concepe și pune în practică un plan de acțiune format dintr-o serie de etape considerate necesare pentru atingerea finalității; aceste etape dobândesc, pe deasupra, o *utilitate* subiectivă în funcție de valoarea scopurilor pe care actorul speră să le atingă grație utilizării mijloacelor economice de ordin superior. Cu alte cuvinte, utilitatea subiectivă a mijloacelor sau bunurilor de rang superior va fi determinată, în ultimă instanță, de valoarea subiectivă a scopului sau bunului final de consum la producerea cărora aceste bunuri intermediare participă. Astfel, din punctul de vedere subiectiv al actorului, pentru prima oară în știința economică, și grație lui Menger, se teoretizează pe baza unui proces al acțiunii format printr-o serie de etape intermediare pe care actorul îl întreprinde, realizează și încearcă să-l ducă la bun sfârșit până la atingerea obiectivului sau a bunului final de consum (bunul economic de prim rang) pe care el îl caută.

Atunci când acționează, orice ființă umană pretinde îndeplinirea anumitor *obiective* descoperite, din diverse motive, ca fiind importante pentru sine. Se denumește *valoare* evaluarea subiectivă, mai mult sau mai puțin intensă din punct de vedere psihic, pe care actorul o atribuie scopului său. Mijlocul înseamnă tot ceea ce actorul crede, subiectiv, că ar fi adecvat pentru atingerea finalității sale. Poartă denumirea de *evaluare* subiectivă cea făcută de către actor mijloacelor sale, în funcție de valoarea obiectivului pe care mijlocul îl poate atinge. În acest sens, valoarea și utilitatea reprezintă cele două fețe ale aceleiași medalii, deoarece valoarea subiectivă atribuită de către actor obiectivului vizat se proiectează prin mijlocul apreciat ca util pentru a-l atinge, mai exact, prin conceptul de utilitate.

Concepția subiectivistă a fiecărui proces al acțiunii umane, pe care o datorăm lui Menger, reprezintă cea mai originală și mai importantă contribuție la dezvoltarea științei economice și nu, cum s-a crezut până acum, descoperirea, independentă și paralelă în raport cu Jevons și Walras, a legii utilității marginale. Aceasta se întâmplă deoarece teoria subiectivă a valorii și descoperirea legii utilității marginale nu reprezintă decât corolarul evident al concepției subiective a acțiunii care se datorează exclusiv lui Menger și care va fi expus ceva mai încolo. Într-adevăr, ființa umană, actor de-a lungul unei serii de etape, evaluează mijloacele în funcție de obiectiv, efectuând respectiva evaluare nu de o manieră globală sau agregată ci în funcție de diferitele unități inter-schimbabile ale mijlocului, care vor fi importante în contextul fiecărei acțiuni specifice. Astfel, actorul va tinde să evalueze fiecare unitate inter-schimbabilă de mijloc (instrument pentru atingerea obiectivului) în funcție de valoare pe care o va avea ultima dintre ele în scara personală de preferință, deoarece în cazul pierderii unei unități sau câștigului unei unități suplimentare a mijlocului, utilitatea corespondentă, respectiv,

pierdută sau câștigată, va depinde de valoarea conferită, în scara valorilor individuale, obiectivului care ar putea fi ignorat sau atins din cauza acestei ultime unități. Din perspectiva Școlii Austriece, legea utilității marginale nu are nimic de-a face cu satisfacerea fiziologică sau psihologică a nevoilor; ea este o lege strict praxiologică (după terminologia lui Mises), adică, faptul că se inserează în logica proprie a oricărei acțiuni umane, antreprenoriale și creative.

În consecință, se impune "dezomogenizarea" teoriei utilității marginale așa cum a fost ea dezvoltată de către Menger, în raport cu legile utilității marginale enunțate simultan de Jevons și Walras. Pentru Jevons și Walras, utilitatea marginală reprezintă o simplă "adăugire" într-un model matematic de echilibru (în primul caz, cel al lui Jevons, parțial, iar în celălalt, al lui Walras, general) în care procesul acțiunii umane lipsește cu desăvârșire și care se menține neschimbat, fie că se introduce, fie că nu se introduce legea utilității marginale. Pentru Menger, dimpotrivă, teoria utilității marginale constituie o necesitate ontologică sau o consecință esențială a propriei sale concepții asupra acțiunii umane ca proces dinamic (Jaffé, 1976: 511-524).

Nu trebuie să ne mai surprindă faptul că principalul fondator al școlii neoclase de la Chicago, Frank H. Knight, afirma că teoria lui Menger asupra bunurilor economice de prim rang și de rang superior reprezintă una dintre contribuțiile *cele mai puțin importante* (Knight, 1950). Prin această afirmație, Knight dovedește carențele teoretice ale paradigmei neoclase a echilibrului, și, în special, ale școlii de la Chicago pe care a fondat-o și pentru care procesul de producție este obiectiv și instantaneu, unde timpul nu joacă decât un rol pur parametric și în care creativitatea și incertitudinea, specifice oricărui act antreprenorial, sunt complet eliminate prin echilibrul ricardian pe care se centrează cercetările sale.

3.5 Menger și teoria economică a instituțiilor sociale

Principiile de economie politică ale lui Menger au constituit o carte foarte avansată pentru respectiva epocă; nu numai că a făcut cunoscut rolul important al conceptului de timp, al ignoranței, al cunoașterii antreprenoriale, al erorii ca ceva inseparabil acțiunii umane, al bunurilor complementare ce se combină progresiv în procesul de piață și al schimbărilor continue caracteristice oricărei piețe reale, dar propus o întregă teorie a originii și evoluției instituțiilor sociale, pe care Hayek s-a angajat să o dezvolte în cele mai mici detalii.

Trebuie să precizăm că al doilea aport esențial ca importanță al lui Menger constă în capacitatea sa de a explica teoretic apariția spontană și evolutivă a instituțiilor sociale plecând de la concepția subiectivistă asupra acțiunii și interacțiunii umane. Astfel, nu reprezintă nici capriciu, nici hazard faptul că Menger dedică *Principiile de economie politică* unuia dintre istoricii germani cei mai celebri: Wilhelm Roscher. În cadrul polemicii doctrinale între partizanii concepției evolutive, istorice și spontane a instituțiilor, reprezentată de către Savigny în domeniul juridic și Montesquieu, Hume și Burke în cel filosofic, și partizanii concepției carteziene îngust raționaliste (reprezentată de Thibaut în domeniul juridic și Bentham și utilitariștii englezi în domeniul economic), Menger crede că a conferit, prin aportul său, consacrarea definitivă de care aveau nevoie primii.

Trebuie spus că viziunea subiectivistă a lui Menger, fondată pe ființa umană-actor, explică, printr-un proces evolutiv în care intervin nenumărate ființe umane, fiecare cu bagajul propriu și exclusiv de cunoștințe subiective, experiențe practice, ambiții, senzații, etc., apariția evolutivă și spontană a unei serii de comportamente reglate (instituții) ce face posibilă viața socială în domeniul juridic, economic și lingvistic. Menger descoperă că apariția instituțiilor este

rezultatul unui proces social constituit printr-o mulțime de acțiuni umane și dirijat de către o serie de ființe umane, bărbați și femei în carne și oase, capabili, în circumstanțele lor particulare de timp și spațiu, de a descoperi, înaintea altora, că pot atinge mai ușor propriile obiective adoptând anumite reguli de comportament. Prin urmare, se pune în mișcare un proces descentralizat de încercare și eroare, unde comportamentele care coordonează mai bine discordanțele sociale tind să obțină o pondere mai importantă, astfel încât prin acest proces inconștient de învățare și imitare, **conducerea** inițiată de persoanele mai creative și de succes se extinde și este urmată de restul membrilor societății. Deși își dezvoltă teoria aplicând-o unei instituții economice concrete, nașterea și evoluția banilor (Menger, 1998: 200-220), Menger menționează, de asemenea, că aceeași schemă teoretică fundamentală se poate aplica, fără dificultăți majore, instituțiilor juridice dar și apariției limbajului. Menger exprimă într-un mod impecabil noua întrebare prin intermediul căreia pretinde să își stabilească programul de cercetări în economie: "Cum se face că instituțiile care servesc cel mai adecvat binele comun și sunt cele mai semnificative pentru dezvoltarea sa au apărut fără intervenția unei voințe comune și deliberate?" (Menger, 1883: 163-165, 182). Paradoxal, instituțiile cele mai importante și esențiale pentru viața omului în societate (lingvistice, economice, legale și morale) sunt "consecințe non-intenționate ale acțiunilor individuale" (sau, în sensul terminologiei mengeriene, *Unbeabsichtigte Resultante* (Menger, 1883:182); omul nu le-a putut crea deliberat căci îi lipsește capacitatea intelectuală necesară pentru a asimila enorma cantitate de informație dispersată și dinamică presupusă; ele au apărut, spontan și evolutiv, din procesul social al interacțiunilor umane care, pentru Menger și austrieci, constituie domeniul care trebuie să devină obiectul de cercetare al Științei Economice.

3.6 *Methodenstreit*-ul sau polemica metodelor

Mare dezamăgire trebuie să îi fi produs lui Menger atât faptul că profesorii Școlii Istorice Germane nu au înțeles contribuția sa cât și faptul că acești nu și-au că această reprezintă o sfidare periculoasă pentru istoricism. În loc să realizeze că aportul lui Menger reprezenta un suport teoretic de care avea nevoie concepția evoluționistă a proceselor sociale, ei estimează că acest tip de analiză abstract și teoretic era incompatibil cu istoricismul îngust pe care îl apărau, Așa a apărut prima, și poate, cea mai celebră polemică în care au fost implicați austriecii, *Methodenstreit*-ul, care avea să ocupe energiile intelectuale ale lui Menger de-a lungul mai multor decenii. Istoriciștii Școlii Germane, cu Schmoller în frunte, și instituționaliștii americani din școala lui Thorstein Veblen au fost victime ale *hiperrealismului*; ei au negat existența unei teorii economice cu validitate universală și au apărat ideea că singura cunoaștere valabilă este cea obținută din observație empirică și din colectarea datelor din fiecare caz istoric. Împotriva acestei teze, Menger a scris a doua sa carte semnificativă, *O cercetare asupra metodelor științelor sociale și a economiei politice în particular* (Menger, 1883), în care consideră, bazându-se pe Aristotel, că realitatea socială are nevoie de două discipline la fel de importante, dar care sunt, în ciuda caracterului lor complementar, radical și epistemologic diferite. Pe de o parte, *teoria*, adică "forma" (în sens aristotelic) care surprinde esențele fenomenelor economice. Această formă teoretică este descoperită prin introspecție, adică prin reflecția interioară a cercetătorului, și devine posibilă prin faptul că economia este singura știință în care savantul are privilegiul de a împărți aceeași natură cu "obiectul observat", ceea ce îi procură o informație de primă mână, foarte prețioasă. În plus, teoria se construiește de o manieră logico-deductivă plecând de la cunoștințe evidente de tip axiomatic.

Istoria este diferită de teorie; ea este, într-o anumită măsură, formată din "materie" (în sens aristotelic) care se concretizează în faptele empirice ale fiecărui eveniment istoric. Pentru Menger, ambele discipline, teoria și istoria, sunt la fel de necesare pentru a cunoaște realitatea, însă el neagă emfatic că teoria ar putea deriva din istorie. Relațiile dintre ele merg, mai degrabă, în sens opus, adică, istoria nu poate fi interpretată, ordonată și făcută inteligibilă decât dacă există o teorie economică prealabilă. În acest fel și sprijinindu-se pe postulate metodologice intuite, în mare parte, de J. B. Say, Menger stabilește fundamentele a ceea ce avea să devină "metodologia" oficială a Școlii Austriece de economie.

Trebuie să precizăm, pe deasupra, că există cel puțin trei sensuri diferite ale termenului "istoricism". Primul, identificat cu școala istoricistă a dreptului (Savigny, Burke) și opus raționalismului cartezian, este cel pe care îl apără Școala Austriacă în analiza sa teoretică asupra apariției instituțiilor. Al doilea sens este cel al Școlii Istorice de economie a profesorilor germani din secolul al XIX-lea și a instituționaliștilor americani ai secolului al XX-lea care neagă posibilitatea existenței unei teorii economice abstracte cu validitate universală, întocmai celei apărute de Menger și dezvoltată apoi de economiștii austrieci. Al treilea tip de historicism este cel ce se regăsește în fundamentul pozitivismului metodologic al școlii neoclaseice, care pretinde recurgerea la observația empirică (adică, în ultimă instanță, la istorie) pentru a verifica falsitatea sau justetea teoriilor și care, după Hayek, nu este decât o formă manifestare în plus a raționalismului cartezian atât de criticat de către austrieci (Cubeddu, 1997: 29-38).

Este interesant de evidențiat faptul că Menger și adepții săi, în apărarea propriei teorii în fața istoriciștilor germani, au contat pe aliați conjuncturali gen teoreticienii paradigmei neoclaseice a echilibrului (Walras), pe marginaliștii

matematicieni (Jevons), pe neoclasicii Alfred Marshall în Anglia și John Bates Clark din Statele Unite. Deși reprezentanții austrieci ai tradiției subiectiviste și dinamice a analizei procesului de piață erau conștienți de marile diferențe între punctul lor de vedere și al celorlalte teoreticieni, ei au crezut că obiectivul de a combate istoricistii și de a apăra statutul științific corect al teoriei economice justifica alianța temporară. Costul ridicat al acestei strategii nu s-a manifestat decât câteva decenii mai târziu, când, în anii 1930 ("the years of high theory" după fericita expresie a lui Shackle), majoritatea economiștilor a interpretat triumful apărătorilor teoriei contra istoricistilor ca o victorie a teoriei echilibrului formalizat matematic și nu ca o izbândă a teoriei proceselor dinamice pe care Menger și adepții săi s-au străduit să o dezvolte și să o impulsioneze.

În orice caz, noi vom considera, împotriva versiunilor standard ale manualelor care prezintă, în general, *Methodenstreit-ul*, polemica asupra metodelor, ca un consum steril de energie, că aceasta a permis decantarea și profilarea diferențelor metodologice inevitabile între științele acțiunii umane și științele lumii naturale, în sensul că gravele confuzii care persistă încă în acest domeniu se datorează, fără îndoială, faptului că economiștii nu au acordat suficientă atenție prețioaselor contribuții ale lui Menger în această dispută (Huerta de Soto, 1982).